

якого на українських землях були правові акти православної церкви – «Номоканон» (збірник церковного права) та церковні устави князів Володимира і Ярослава («Сувій Ярослава»).

На нашу думку, зазначене переконливо свідчить, що забезпечення правового впорядкування в Запорозькій Січі мало самобутній, пов'язаний зі специ-

фікою життєдіяльності козацької спільноти характер і певні особливості. Водночас творення ціннісно-нормативних засад правового порядку на Запорозжжі було тісно пов'язано з правовим життям усіх українських територій системою взаємного впливу і відбувалося в руслі народжуваних українських правових традицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андреев Д.В. Етносоціокультурні чинники формування національної правосвідомості (на прикладі судової системи Запорозької Січі XVII – XVIII століть) : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 / Д.В. Андреев ; Національна академія внутрішніх справ України МВС України. – К., 2003.
2. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Опис справ: 1713 – 1776. – 2 вид., доповн. і випр. – К. : Наукова думка, 1994. – Справа № 117. – С. 68.
3. Гурбик А.О. Звичаєво-правова культура запорозького козацтва // Історія українського козацтва : [нариси] : у 2 т. / А.О. Гурбик ; редкол. В.А. Смолій (відп. ред.) та ін. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – Т. 2. – 2007. – С. 134–160.
4. Жовтобрюх М.М. Звичаєве право: сутність, генеза, чинність : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 / М.М. Жовтобрюх ; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2002. – 206 с. – С. 191–206.
5. Історія держави і права України : [підручник] : у 2 т / за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – Т. 1. – 2003. – 656 с.
6. Крушинський В. Історія України (події, факти, дати) / В. Крушинський, Ю. Левенець. – 2 вид. – К., 1993. – 349 с.
7. Лазаревский А.М. Суды в старой Малороссии / А.М. Лазаревский // Киевская старина. – 1898. – № 7–8. – С. 96. – Цит. за: Гурбик А.О. Звичаєво-правова культура запорозького козацтва, с. 135.
8. Музиченко П.П. Історія держави і права України : [навчальний посібник] / П.П. Музиченко. – К. : Товариство «Знання», КОО, 1999. – 662 с.
9. Оборотов Ю.Н. Ценностно-нормативные основания стабильного правопорядка / Ю.Н. Оборотов // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. Ю.М. Оборотов. – Вип. 49. – Одеса : Юридична література, 2009. – С. 258–263.
10. Паньонко І.М. Апарат управління Запорозької Січі (середина XVI ст. – 1775 р.) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / І.М. Паньонко. – Львів, 2000. – 18 с.
11. Полонська-Василенко Н. Історія України / Н. Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 2002. – Т. 1. – 2002. – 409 с.
12. Сас П.М. Феодальные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в. / П.М. Сас. – Л., 1989. – 232 с.
13. Хрестоматія з історії Української РСР. – К., 1959. – Т. 1. – 1959. – 747 с.

УДК 340.116

АСОЦІАЛЬНА ПОВЕДІНКА ОСОБИ ЯК СУСПІЛЬНА ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ НАДІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ

ANTISOCIAL BEHAVIOR OF PERSONS AS A SOCIETAL PROBLEM OF BECOMING A RELIABLE PERSON

Бахновська І.П.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

Стаття присвячена дослідженню загальнотеоретичного поняття «асоціальна поведінка особи». З'ясовано, що формування надійної особистості тісно пов'язано з правовими нормами й законами, панівними в суспільстві, та відповідністю її уявленням про законність, порядок, справедливість, які формуються в основних сферах життєдіяльності суспільства – соціально-економічній і політичній. Виявлено, що на формування правової свідомості, правової культури, надійності особистості найбільш ефективно впливає правове виховання населення.

Ключові слова: асоціальна поведінка, правосвідомість, правова культура, правова культура суспільства, надійність особистості, делінквентна поведінка, девіантність.

Статья посвящена исследованию общетеоретического понятия «асоциальное поведение лица». Выяснено, что формирование надежной личности тесно связано с правовыми нормами и законами, господствующими в обществе, и соответствием ее представлений о законности, порядке, справедливости, которые формируются в основных сферах жизнедеятельности общества – социально-экономической и политической. Выявлено, что на формирование правового сознания, правовой культуры, надежности личности наиболее эффективно влияет правовое воспитание населения.

Ключевые слова: асоциальное поведение, правосознание, правовая культура, правовая культура общества, надежность личности, делинквентное поведение, девиантность.

The article investigates general theoretical concepts of antisocial behavior face. Analyzed that the formation of a reliable person closely associated with the legal standards and laws prevailing in the society, as well matching her ideas about law, order, justice, which is formed in the main spheres of life – social, economic and political. Revealed that the formation of legal consciousness, legal culture reliability personality most effectively influence legal education of the population.

Key words: antisocial behavior, sense of justice, legal culture, legal culture of society, reliability of personality, delinquent behavior, deviant.

Актуальність теми. В сучасних умовах визначення та закріплення на законодавчому рівні принципу гуманізму відбувається переорієнтація освіти на розвиток особистості, утверджується пріоритет загальнолюдських цінностей, особливого значення набуває проблема правового виховання молоді, формування її правової культури, що надає можливість створити надійну особистість. Саме правова освіта покликана забезпечити правову соціалізацію особи через систему правових знань і розвиток правового мислення, формування ставлення молоді до правових норм як внутрішньої цінності. Процес формування правової культури особи та становлення її надійною особистістю передбачає свідоме сприйняття й засвоєння нею правових знань як особистісних цінностей і втілення їх у правову поведінку.

Проте різного роду деформації в суспільстві, що породжують бездуховність і свавілля, особливо в молодіжному середовищі, є небезпечними для держави. Саме тому формування у підростаючого покоління правової культури є надійним і ефективним засобом боротьби з асоціальною поведінкою. Оволодіння молоддю необхідним обсягом правових знань у нерозривному зв'язку з системою моральних цінностей, естетичних смаків, етичних правил поведінки є запорукою виховання правослухняної надійної особистості, яка дотримується норм права і знає свої обов'язки.

Проблема асоціальності й відхилень у поведінці почала обґрунтовуватися в соціологічних та кримінологічних працях, серед яких особливої уваги заслуговують роботи таких авторів, як Ч. Беккарія, Л. Божович, М. Вебер, Л. Виготський, Е. Дюркгейм, О. Конт, Р. Міллз, Н. Смелзер, П. Сорокін, Е. Феррі, Е. Фромм та інші.

Безпосередньо дослідженням девіантної поведінки молоді займалися В. Лісовський, І. Ільїнський, В. Левічева, В. Чупров, В. Солоніков, Б. Попов, профілактиці девіантної поведінки молоді присвячені праці Л. Волошиної, І. Максимової, Б. Левіна та М. Левіна, М. Познякової, І. Стрельчука.

Метою статті є дослідження й доктринальне обґрунтування причин асоціальної (делінквентної) поведінки як суспільної проблеми становлення надійної особистості.

Виклад основного матеріалу. Поведінка людини завжди соціально зумовлена, вона набуває характеристики свідомої, колективної, цілеспрямованої діяльності. Якщо це відбувається на рівні суспільно детермінованої діяльності, то поведінка визначає дії людини стосовно суспільства, інших людей, предметного світу і розглядається як їх регуляція суспільними нормами.

Людина не може жити й розвиватися поза суспільством. Саме суспільство вимагає актуалізації основних механізмів і руйнівних сил об'єктивного

зв'язку, що існує між людьми. Соціально-психологічна природа особистості, на думку Л. Орбан-Лембрик [10], виявляється саме через комунікативний потенціал особистості (мається на увазі спілкування в усіх його проявах). Береться до уваги весь спектр зв'язків і взаємодій, що передбачають безпосередні чи опосередковані контакти, реалізацію соціальних відносин, обмін інформацією, співпереживання, сприймання, відтворення, діяльність особистості.

Під впливом суспільства, інших людей і взаємодії з ними утворюються конкретні еталони (стандарти) поведінки, за допомогою яких людина оцінює інших. Але спілкування членів однієї групи, які перебувають в одній ситуації, можуть суттєво відрізнятися. Ці відмінності свідчать про індивідуально-психологічні та особистісні особливості членів групи, тобто кожного індивіда зокрема.

Асоціальна (делінквентна) поведінка як соціальне явище в кризові періоди набуває особливої гостроти, оскільки порушення соціально-правових норм є реакцією індивіда в ситуації соціальної дезадаптації, якщо він не вбачає іншої можливості для задоволення власних потреб. Асоціальність характеризується виключністю із соціальної взаємодії, оскільки поведінка індивіда порушує соціальні норми та є соціально неприйнятною.

Нестабільність розвитку суспільства й індивідуальні особливості розвитку людей створюють дуже різні лінії соціальної поведінки.

Причин виникнення соціальних відхилень дуже багато й вони різноманітні. Звичайно, усі вони в процесі розвитку суспільства видозмінюються, але основним джерелом відхилень є соціальна нерівність (неоднакові можливості задоволення потреб). Це явище об'єктивне, притаманне людському суспільству. При цьому слід мати на увазі, що одним із критеріїв прогресивного розвитку є диференціація, яка викликає конфлікти та відхилення.

Свідомість сучасної української молоді не випадково зараз характеризується як «розколота» [3, с. 100]. Кризові явища політичного, економічного й соціального характеру суттєво впливають на правосвідомість молоді, зумовлюючи різні види її деформації. Як справедливо вважає Ю. Калиновський, «деформації правосвідомості являють собою викривлення форми та змісту правових настанов, навичок і звичок на інституційному та неінституційному рівнях, що відображається перш за все в діяльності та дискурсивних практиках суб'єктів правовідносин, а також у засобах вирішення конфліктних ситуацій, стереотипізованих серед широких верств населення» [8, с. 218–219].

Сама особистість є не тільки об'єктом впливу найближчого оточення, а й постійно діючим суб'єктом.

Так особистість посідає центральне місце в причинно-наслідковому ланцюжку: соціальні причини девіантної поведінки – особистість – девіантна поведінка.

Розрізняють кілька видів деформацій правосвідомості: правовий нігілізм, правовий ідеалізм (романтизм), правовий інфантилізм, правовий дилетантизм, правова демагогія [9, с. 360–361]. Українській молоді певною мірою притаманний правовий інфантилізм, який характеризується слабкістю правових знань при твердій упевненості в їх належному рівні. З ним межує правовий дилетантизм, тобто загалом легковажне ставлення до права за наявності поверхових, безсистемних правових знань. Найбільш небезпечним видом деформації правової свідомості молоді є правовий нігілізм, який виявляється в байдужому, зневажливому або негативно-заперечувальному ставленні до права, закону і правового порядку

У найгострішій формі девіантність виявляється в злочинності, яка посягає на соціально-політичні та моральні підвалини суспільства, особисту безпеку й добробут його громадян. Зростання злочинності становить на сьогодні найбільшу загрозу стабільності та безпеки суспільства й особистості.

О.М. Балакірева вважає, що проявом асоціалізації є девіантна поведінка – система вчинків, що відхиляються й відрізняються від загальноприйнятих норм суспільства в галузі права, культури чи моралі [1, с. 6]. До основних видів девіантної поведінки належать злочинність і аморальність. Зв'язок між ними полягає в тому, що скоєнню злочину часто передують не-протиправна поведінка (розбещеність у сфері сексуальних стосунків, систематичне пияцтво тощо). Коли антисоціальні вчинки загрожують соціумові й караються в кримінальному порядку, їх називають злочинами й, відповідно, говорять про злочинну поведінку та особистість правопорушника, тобто суб'єкта, який скоїв злочин і визнаний винним під час судового розгляду.

Отже, соціальна поведінка, яка не відповідає суспільним нормам, має назву асоціальної. Така поведінка буває трьох видів: аморальна – порушення норм моралі та правил людського співжиття; протиправна – правопорушення, яке підлягає покаранню, але не кримінальному; злочинна – порушення кримінально-правових норм [2, с. 37].

Делінквентна поведінка (у перекладі з латинської *delinquentia* – гріх, хибний учинок, провина; *delinquens* – правопорушник, злочинець, бунтівник) є видом соціально неприйнятної поведінки (Н. Смельзер, В. Фокс), котра включає в себе типи відхилень від норми: асоціальність і антисоціальність [6, с. 65–66].

Асоціальність характеризується виключністю із соціальної взаємодії, оскільки поведінка індивіда порушує соціальні норми та є соціально непринятною.

Антисоціальність виявляється у відсутності чутливості індивіда до суспільних звичаїв. Такий тип відхилення є небезпечнішим, оскільки потенційно може завдавати більше шкоди групі чи соціуму загалом [11].

Асоціальна й антисоціальна протиправна поведінка пов'язана із такими дефектами соціалізації: 1) дефекти в організації виховання, що призводять до розвитку антисупільної орієнтації й асоціальної мотивації; 2) дефекти в розумінні та виконанні соціальних ролей, що спричиняють заперечення ролі, нерозуміння її соціальної значимості або відхилення від виконання ролі; 3) дефекти в системі спілкування; 4) дефекти індивідуального соціального досвіду, що залежать від помилок у вихованні, специфіки спілкування (наприклад, у родині), засвоєння норм асоціальної поведінки як негативних моделей для ототожнення; 5) дефекти соціального контролю, що залежать від недостатньо ефективної діяльності родини, навчально-виховних і виробничих організацій, правоохоронних органів; 6) дефекти соціальної адаптації, які відображають, зокрема, процеси міграції та урбанізації [5, с. 7].

Отже, на нашу думку, причини асоціальної поведінки особистості такі:

- Ідеологічна детермінація асоціальної поведінки. Ідеологічні детермінанти належать до духовної сфери суспільства. Дедалі глибше на сучасному етапі протиріччя між домінуючою в суспільстві культурою та різноманітними делінквентними субкультурами – субкультурою злочинних груп, субкультурою груп, які відбувають тюремне ув'язнення тощо. Кримінологічний фактор, що впливає з масової культури, є пропагандою відвертого насильства, жорстокості, знущання з людини, підступності як норм поведінки. Пропагування негативних стереотипів поведінки, яке заповонило засоби масової інформації, призводить до їх засвоєння деякими людьми, котрі згодом і втілюють їх у життя.

Маргіналізація суспільства, дезадаптація значної частини індивідів: кількість девіантів залежить від соціального складу молоді, його структура визначає абстрактну можливість девіантних дій певних соціальних груп. «Девіантний потенціал» молоді й українського суспільства загалом досить високий, що пояснюється особливостями соціальної структури молоді як соціальної спільності [4, с. 37].

- Втрата особистістю морально-ціннісних орієнтирів, коли зникає поділ на моральне й аморальне, соціально схвалювані й соціально неприпустиме, дозволене й недозволене. У такому разі настає моральна криза, й особистість стає жертвою всюдозволеності. Деформація ціннісних орієнтацій призводить до деформації соціальних інституцій, ігнорування деяких соціальних норм, викривлення взаємин між людьми, широкого розповсюдження цінностей, референтної для індивіда малої групи.

Держава має не лише декларувати, а й виховувати духовність народу, що включає в себе отримання повноцінної освіти та професії, прищеплення загальної культури, моральних цінностей, вироблених людством, тобто всього того, що робить особу громадянином, активним учасником соціальних процесів.

- Соціальні детермінанти правопорушень у державі. Найважливішою з соціальних детермінант правопорушень є соціальна нерівність членів сус-

пільства. Також негативно впливають урбанізація, внутрішня міграція населення, нерівноправне становище жінки в суспільстві. Поширення набувають комп'ютерні злочини, забруднення навколишнього середовища, обіг радіоактивних матеріалів, виготовлення фальшивих грошей. Усе це загалом створює соціальне напруження у взаєминах людей [7, с. 78].

- Економічний фактор впливу на асоціальні дії індивідів. Для України є характерним високе економічне детермінування правопорушень. Наша держава визнана корумпованою країною з оцінкою 2,6 бала за 10-бальною шкалою. Багато людей, які вважаються працюючими, фактично перебувають у довготривалих неоплачуваних відпустках, працюють неповний робочий тиждень. Значна частина людей працює «в тіні» або вже перебуває «на дні» суспільства (бродяги, алкоголіки, наркомани).

- Виховний потенціал сім'ї в умовах сьогодення. Серед сукупності причин появи педагогічної занедбаності, провідним за своїм значенням є вплив на дитину батьків своєю поведінкою. Причинами відхилень у сімейному вихованні є такі: а) гіпертрофія сфери батьківських почуттів; б) перевага бачення в підлітку, юнаку дитячих якостей; в) виховна невпевненість батьків; г) фобія втрати дитини; д) нерозвиненість батьківських почуттів; е) проєкція на дітей власних небажаних якостей; є) внесення конфлікту між подружжям у сферу виховання; ж) зсув в установках батьків залежно від статі дитини [7, с. 80].

- Вплив політики держави в галузі освіти на стан правопорушень у суспільстві. Соціально-економічні й політичні процеси, які відбуваються в нашому суспільстві, не можуть не впливати. У сучасних умовах розвитку нашого суспільства існують об'єктивні суперечності суспільного розвитку, боротьба нового зі старим, з елементами застійних явищ, бюрократичним стилем керівництва, деформацією процесів.

- Негативна взаємодія особи та середовища як одна з причин асоціальних проявів поведінки. Вплив

соціального середовища має актуалізований характер, оскільки особа взаємодіє з ним у цей момент. Безумовно, соціальне середовище впливає на людину не лише безпосередньо перед яким-небудь учинком, воно справляло свій вплив на неї й у минулому, формуючи її як особу. Саме в цьому полягає різниця між конкретною життєвою ситуацією (сучасне) й умовами формування особистості (минуле). Крім того, широко поширений у суспільстві розрив між соціальним статусом особистості та її соціальними очікуваннями, (не знайшла гідного застосування своїм здібностям, професійному, культурному рівню).

Руйнування ідеалів і ціннісних орієнтирів, відчуття індивідом безглуздості свого життя, що призводить іноді до самогубства.

Висновки. Отже, форми прояву девіації залежать від економічних, соціальних, демографічних, культурологічних і багатьох інших факторів. Особливої гостроти ця проблема набула сьогодні в нашій країні, де всі сфери суспільного життя зазнають серйозних змін, відбувається девальвація колишніх норм поведінки. Усталені способи діяльності не приносять бажаних результатів. Неузгодженість між очікуваним і реальністю підвищує напруженість у суспільстві й готовність людини змінити модель своєї поведінки, вийти за межі сформованої норми.

На сьогоднішній історичній арені виходить новий соціальний тип надійної особистості молодої людини: це людина економічна, аполітична, стримано агресивна, готова діяти виходячи з ситуації, визнає значимість родини, рідної культури, визнає цінність освіти тощо. Загалом ціннісна структура молоді характеризується різким посиленням індивідуальних цінностей, активним сплеском зацікавленості в суспільному житті.

Суспільство для зниження девіацій у молодіжному середовищі мусить суворо дотримуватися законів розвитку особистості, тому що без цього ліквідувати окремі види девіантної поведінки чи блокувати зовнішні фактори фактично неможливо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балакірева О.М. Диференціація життєвих шляхів молодого покоління залежно від факторів соціального середовища / О.М. Балакірева // Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. – 2007. – № 13. – С. 6–9.
2. Гилинский Я. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений» / Я. Гилинский. – СПб. : Юридический Центр Пресс, 2004. – 520 с.
3. Головченко В. Правові механізми формування правосвідомості студентів / В. Головченко, А. Потьомкін // Право України. – 2006. – № 4. – С. 100–103.
4. Демичева А.В. Причины и факторы роста негативного девиантного поведения в условиях трансформации украинского общества / А.В. Демичева // Придніпровський науковий вісник : зб. наук. праць. – № 18. – Дніпропетровськ, 2006.
5. Димитров А.В. Основы пенитенциарной психологии / А.В. Димитров, В.П. Сафронов. – М. : Моск. психол.-соц. ин-т, 2003. – 176 с.
6. Докторович М.О. Деліквентна поведінка особистості: факторний аналіз / М.О. Докторович // Психологічний вісник : зб. наук. праць. – 2013. – Вип. 4. – С. 65–68.
7. Зайцева З.Г. Школа і важковиховувані підлітки / З.Г. Зайцева. – К. : Знання, 2001. – 297 с.
8. Калиновський Ю.Ю. Правосвідомість українського суспільства : генеза та сучасність : монографія / Ю.Ю. Калиновський – Х. : Право, 2008. – 288 с.
9. Крестовська Н.М. Теорія держави і права: Елементарний курс / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвеева. – Х. : Одиссей, 2007. – 432 с.
10. Орбан-Лембрик Л. Юридична психологія : [навчальний посібник] / Л. Орбан-Лембрик, В. Кошинець. – Чернівці : Книги-XXI, 2007. – 447 с.
11. Ребер А. Большой толковый психологический словарь / А. Ребер. – М. : Вече, 2000. – Т. 1 (А–О). – 2000. – 592 с.